

Alt, som er levende, kendes paa, at det forandrer sig. Det er inde under en stadig fremadskridende Udviklings Lov. Men dets Kendemærke er ogsaa, at det maa lyde en Forudbestemmelse i sit Udspring. Ingen flygter fra sin Oprindelse. Den levende Organisme kan i sin Udfoldelse synes saare forskellig fra det spirende Liv; men der er et indre Slægtskab, et lønligt Væsenspræg, der uløseligt sammenknytter Kim og Frugt.

Liv er Forandring; men det er ogsaa Bundethed til Udspringet.

For et Folks Liv gælder de samme Love. Det maa stadig udfolde sig, om det vil leve. Men det maa ogsaa være sit Væsen tro.

At følge Konservatismens Linie i vort Folks Historie er just at efterspore den organiske Vækst, det groende Liv inden for den folkelige Egenarts Grænser, at erkende Arven og dens Forpligtelser, at give Syn for den Kontinuitetens Kæde, der binder Slægt til Slægt.

Den Konservative ved, at ingen Retningslinie for Fremtiden kan tages gyldig, om den ikke har klare Tilknytningspunkter til Fortiden.

Derfor er Historien Autoritet.

Det er Troen, der savnes i Kunst som i Liv!
Men Savnet — det minder — det maner!
Det lyder nu som Suk gjennem visnede Siv,
som Sangen af døende Svaner.
Men Stjernerne finkle jo deroppe som før,
og sér jeg dem straale, faar jeg atter Humør
og tænker: Maaske er Idealerne
kun flygtet for en Tidsfrist — som Svalerne.

H. V. Kaalund.

Vi, som lever nu, véd, at det er „Demokratiet“, der raader i Dag i Danmark. Man forsømmer ingen Lejlighed til at fortælle os det. Vi er iøvrigt ikke heller selv i Tvivl. Om Retten til at forpagte Navnet skal ikke her tales. Demokrati og Demokrati er to Ting. Det er ikke altid Etiketten, der gør det, ligesom det er en kendt Sag, at Ordene i et levende Sprog let i Tidernes Løb skifter Valør. Om vore Dages danske Demokrati kan det *i alt Fald* siges, at det er Slagord og Etikette. Resten kan diskuteres.

Hvilket Indhold Begrebet Demokrati saa iøvrigt har, *een* Ting er sikker: den Tilstand, vi nu lever i, skyldes det sejrige Gennembrud af et nyt Samfunds- og Livssyn. Men dette lader sig ikke henføre til een enkelt stor og alt beherskende Idé. Intet religiøst Nyindskud ligger bag, omend nok en etisk og social Nyorientering paa Grundlag af et forudgaaende filosofisk Rydningsarbejde. Dog hermed er langt fra alting sagt. Det nye Samfunds- og Livssyn er Frugten af et Samspil mellem ydre og indre Faktorer i en højst bemærkelsesværdig Udviklingskæde. Paa den ene Side møder vi en teknisk Revolution, der i Bund og Grund har ruineret gamle Arbejdsformer og opbygget nye, som paa een Gang — ved i stigende Tempo at lade Maskinerne overflødiggøre den menneskelige Arbejdskraft — har gjort tilsyneladende grundfæstede Erhverv brødløse og samtidig fremtryllet en Verden af nye Arbejdsmuligheder, og som endelig har skabt en helt ny Levestandard, hvor Eksistensminimum og Livsbehov, materielt set, paa de fleste Omraader ligger betydeligt *over* tidligere Tidens Maksimum.

Paa den anden Side — og det er i denne Forbindelse Hovedsagen — har den sidste Menneskealder, aandeligt og kulturelt, været behersket af en mate-

rialistisk betonet Radikalisme, der paa en hedensk Livsopfattelses Grund har virket for et *Brud* med Folkets nationale og kulturelle Arv til Fordel for en teoretisk og snævert rationalistisk Samfundsindstilling, negativt opløsende af Væsen, forlorent kosmopolitisk af Aand. En Skov af vajende Vimpler med politiske Programdeviser har kendetegnet denne Bevægelses Fremmarch. Med hensynsløs Opportunisme har den sejrrikt fremtrængende Socialisme udnyttet det Røre, den rejste, og suget Fordel af det Opbrud, der fulgte i dens Køl vand.

Georg Brandes. 1842—1927.

En Idé kan maales paa sin Modsætning, ja, stundom forstaas den bedst, naar den ses i Kontrastvirkningens Lys. Om Konservatismen i det sidste halve Aarhundrede gælder det, at den nødvendigvis for at forstaas maa ses ogsaa i Forhold til Aandsradikalismen og dens politiske Udtryksformer.

Det Skifte i dansk Aandsliv, hvorved den moderne Aandsradikalisme indvarsledes, føres traditionelt tilbage til Aaret 1871, da den rigt begavede unge Litterat *Georg Brandes* vendte tilbage fra en Udenlandsrejse og paa Københavns Universitet for et tætpakket Auditorium fremlagde sit Rejseudbytte i en Række epokegørende Forelæsninger over „Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur“.

Hans Udgangspunkt var litterært. Paa sin Skanse plantede han *Realismens* Fane. Med Voldsomhed vendte han sig mod den romantiske Skole, mod dens livsfjerne Indstilling, dens Emnevalg, dens hele Syn paa Tilværelsen. Heri var nu i og for sig intet andet nyt end den temperamentsfulde Tilspidsning af Problemet. Allerede længe inden Brandes i sin profetiske Apparition var fremtraadt paa den hjemlige Skueplads, havde — omend uden de højlydt gjaldende Kampraab — Realismen holdt sit Indtog i dansk Aandsliv. Og naar sandt skal siges, er vel *Vilhelm Topsøe* snarere end Brandes Realismens klassiske Talsmand i Danmark (Vilh. Andersen). Men Georg Brandes havde de større Lunger og det stærkere Vejr, dertil en frodigere Aandsfylde, fyrrigere Ild. Desuden var han andet og mere end Litterat og Æstetiker. Mest af alt var han Profet og

Forkynder. I hele sin eksplosivt revolutionære Indstilling sigtede han mod at øve en Reformatorgerning i sin Samtid.

Hertil blev Litteraturen ham det fremragende Middel. Den rangeredes ind paa en Kampfront i Tjenesten for „det moderne Gennembrud“. „Europa“, d. v. s. ganske bestemte modernistiske Kulturstrømninger, skulde ledes ind over Danmark, der opfattedes som en tillukket Andegaard, hvem en ny Tid hidtil i al sin Herlighed var fløjet forbi. Med Litteraturen som Stødbom skulde nu Muren brydes ned, saa at nye religiøse, moralske og sociale Idéer kunde komme til deres Ret. Der skulde ryddes op. Det hævdvundne, det fra Fædrene nedarvede skulde med Domfældelsens Skygge over sig sættes paa Anklagebænken. Man proklamerede „den frie Forsknings Ret og den frie Tankes endelige Sejr“. I Rydningsarbejdet havde Litteraturen, værsgod, at gøre sin Gerning. „Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat“. Friheden var saaledes egentlig kun *pro forma*. Hvis man ønskede at opnaa Brandesianismens blaa Stempel, betød den nærmest kun Frihed til at lade sig indrullere i den nye Hær. Og den havde sin Mandstugt, som ubønhørligt krævede Parolen lystret.

Maalet var klart nok. Som det hedder i den første ildfulde Forelæsning: „Hovedarbejdet vil blive gennem en Mangfoldighed af Kanaler at lede de Strømninger, som har deres Udspring i Revolutionen og Fremskridtsidéerne, herind og at standse Reaktionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.“ Saa løftede han da Stigbordet og lod Vandene udefra fosse ind, hvilket er udlagt: han blev paa hjemlig Grund den populariserende Fortolker af den naturalistiske Filosofs Idéer og Tanker, saaledes som han selv havde lært dem at kende og opfattede dem hos sine store Læremestre, navnlig *Renan*, *Taine* og *Stuart Mill*.

Georg Brandes' Universitetsforelæsninger i 1871 blev et Kampsignal, der gav Genlyd. Det skulde siden efterfølges af adskillige andre. Det blev Alvor, dette med „en Mangfoldighed af Kanaler“. Ad tusind Veje, hemmelige og aabenlyse, vandt de nye Tanker Indpas. Snart blussede Bavn og Baal over

Vilhelm Topsøe. 1840—81.

Lande. Det begyndte i Akademikernes Lejr, smittede hastigt ind i Digternes Kreds og skulde i Aaringer til Stadighed lue i den radikale Dagspresses Spalter. Aandslivet i de følgende 20—30 Aar var uden Ophør kendetegnet af dette mægtige Opgør mellem gammelt og nyt.

om den store Fordomme.

Art. 101

Den store Krig var erklæret mod alt, hvad der opfattedes som Fordomme. „Naturen“ med dens uforanderlige Love sattes i Højsædet med Front vendt mod „det dogmatisk Overnaturlige“. Det betød Rejsning af „den stolte Gudløsheds Idé, den rene Irreligiøsitet“ (Edvard Brandes). Med tydelig Selvfølelse vidner Georg Brandes i sin Selvbibliografi: „Jeg kæmpede som den første Danske aabent og bevidst for den frie Tanke, ikke blot mod Teologien, men mod al saakaldet aabenbaret Religion . . . Jeg betragtede Troen, den i Danmark lovpriste, der ansaas for Menneskets ypperste Klenodie, Betingelsen for dets Frelse, som en skadelig, nedbrydende, ulykkebringende Magt, og holdt det for en Fortjeneste at trænge den tilbage.“

Tiest kæmpede han dog mod Kirke og Kristendom ved Spot og Spark. Et virkeligt Opgør har han egentlig aldrig søgt foretaget. Først i sin Alderdoms senile Arbejde „Sagnet om Jesus“ har han indladt sig paa Angreb i sammenhængende Form og da med det begrædelige Udfald, at hans Vaaben virkningsløst vendte tilbage med Budskab om Magtesløsheden i hans Pen og hans Aand.

Uden Dine
vengelse

indledende
ind

Men fra hans Ungdoms Ildhu udgik der farlige Incitamenter, der gjorde Atheismen til et Evangelium. Og i Følge med Frigørelsen fra den overleverede Tro fulgte Emancipationen fra al anden aandelig og national Ary. Kristendommens Moral skødes til Side for Naturalismens. Den altruistiske Lykkesmoral („den størst mulige Lykke for det størst mulige Antal Mennesker“), skønt forment, fattigt fulgt, blev et Skærmbredt for det egoistiske Lykkejag, der saa den gamle Samfundsetiks Vedtægter som spærrerende Skranker. Tiest blev i det nye Evangeliums Tilegnelse Moral lig Kønsmoral. Og i denne Omvurdering af Værdierne blev „den frie Kærlighed“ Udtrykket for den højere Sædelighed i Modsætning til Ægteskabet, der nærmest opfattedes som samfundsvælsignet Prostitution.

I Forkyndelsens Kølvan blomstrede Emancipationens Idéer frem, ogsaa i social og politisk Drejning. Kongedømmet, Ejendomsretten, „Kvindernes Underkuelse“ (Stuart Mill), Forsvaret m. m. m. var Emner, der udløste et revolutionært Program, som det ikke er til at undre sig over, at den oplomstrende socialistiske Arbejderbevægelse tog sig til Indtægt — trods den dybe Modsæt-

ning, der i den principielle Kærne fra første Færd bestod mellem Brandesianismens Individualisme og Socialismens Kollektivism.

Omkring Georg Brandes og hans profetiske Forkyndelse samledes hurtigt en tilbedende Menighed, der med aldrig svigtende Beundring hang ved Mesterens Læber, tiljublende hvert gyldent Ord, der udgik af hans Mund. Og hvad mere var: det lykkedes ham at vinde sig et Følge af de bedste Navne inden for den unge Litteratur. De fleste nyopdukkende Talenter droges — i alt Fald for en Tid — ind i Førerens magiske Kreds. Og Parolen blev fulgt. Man afsvor Romantiken og viede sig til det nye Virkelighedsbegreb, der utvivlsomt betegnede en realistisk Nyorientering, men som dog nødvendigvis maatte blive falsk, fordi man ikke vilde vide af nogen Virkelighed uden for den materialistisk opfattede Virkeligheds snævert begrænsede Verden. Imidlertid — der var indtil videre uopdyrkede Felter nok. Af Hjertens Lyst tog man fat paa „at sætte Problemer under Debat“.

Med stor Frodighed skød en ny Digtning frem: *Holger Drachmann, I. P. Jacobsen, Sophus Schandorph, Herman Bang* for blot at nævne nogle enkelte af de betydeligste Navne. Ogsaa til Norge og Sverige rakte den brandesianske Indflydelse. Mænd som *Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson* og *Strindberg* var i givne Perioder anerkendte Aandshøvdinge i den nye Fylking. Og bag de store Navne skarede sig fra Aar til Aar en Flok af unge, som i den nye Livsvisdom saa et Evangelium, der forjættede kommende Fri-gørelse og Lykke.

Digteren *Johannes Jørgensen*, der i sin Ungdom tilhørte den brandesianske Bevægelse (for siden at havne i den katholske Kirkes Moderfavn), skildrer i sin Selvbiografi „Mit Livs Legende“, hvorledes de nye Tanker virkede hos den Ungdom, der blev grebet af dem. Man blev „Fritænker“ i dette Ords konsekvente Betydning; „fri“ blev man baade i Tanke og i Liv. I Teori benægtede man vel Modstandernes Paastand, at Fritænkeri nødvendigvis maatte føre til „Frileveri“, til „Usædelighed“ i dette Ords almindeligt opfattede Betydning, og henviste til I. P. Jacobsen „som den, der i Praksis havde ført Modbeviset og

I. P. Jacobsen. 1847—85.
Maleri af E. Josephson paa Frederiksborg.

Holger Drachmann. 1846—1908.
Tegning af P. S. Krøyer fra 1871.

paa den rene Atheismes Grund levet et efter kristelig Moral uangribeligt Liv". „Men", tilføjer han, „naar dette principielt var slaaet fast, saa kan det ikke nægtes, at vi tog vort Mon igen og erklærede: „Men iøvrigt — hvorfor er egentlig den saakaldte Usædelighed usædelig?"

Saaledes gik Værdierne i Opløsning. Man satte Spørgsmaalstegn ved alle overleverede Vedtægter, og i Spørgsmaalenes nye Besvarelse havnede man uvægerligt i Negationen. „Vi spurgte ikke blot: „Er Synd Synd?" — vi spurgte ogsaa: „Er Forbrydelse Forbrydelse?" Vor Tvivl gik fra det Ethiske til det Retslige. Med andre Ord — vi

gjorde Alvor af det med at tænke Fordomsfrit. Og vi blev Nihilister."

Utvivlsomt var Bevægelsen i sin første Tid præget af en Løftelse, ikke ulig den religiøse Hengivelse i en nyvunden Tro. Den syntes baaret af en Oplevelsens Fryd ved den paastaaede Frigørelse. Johannes Jørgensen bekræfter det. „Der var virkelig" — som I. P. Jacobsen skrev — „en Stormgangs Jubel" i vore Sjæle. Vi troede paa, at nu skulde alle Gaader løses og alle Lænker falde. Vi haabede paa Kristendommens Endeligt, den sociale Republiks Tilkommelse, det hedenske Kødts Opstandelse og en ny frigjort Menneskeheds endelige Lyksalighed."

Siden skulde Jubelen forstumme. Hos mange af hin Tids unge forvandlede kun altfor hastigt den sydende Begejstring til Tomhed og Tyngde. Den første Fryd slog om i Fortvivlelse og Livslede. Herom er Vidnesbyrdene mange, ogsaa i Litte-

Erik Henningsen: „Et Møde i Foreningen „Bogstaveligheden", medens I. P. Jacobsen læser op.

aturen. Et af de ypperste Værker i Tiden — I. P. Jacobsens „Niels Lyhne" — er i Anlæg og Indhold een lang og overbevisende Forkyndelse om Byrden ved at være Fritænker, ligesom en Verslinie i et af hans mest kendte Digte med bitter Smerte vidner, at „der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde". Som et

sandfærdigt Selvvidnesbyrd er dette Digt — uden Kommentarer — optrykt i Indre Missions Sangbog! Man lader Fritænkerens Bekendelse tale for sig selv.

Det er begribeligt, at de nye Deviser om „Virkeligheden“, den „frie Tanke“, „Naturen“ og de overleverede Samfundsinstitutioners „Bigotteri“ i Ungdommens Opfattelse uvilkaarligt gled sammen med dens instinktive Begreb om „Lykken“. Men saa fjernt fra Sandheden var dette, at Henrik Ibsen i sin Rundgang i Problemerkens Verden endelig en skønne Dag naaede frem til at kaste den Paastand i Synet paa Samtiden, at Livslykken kun er mulig ved Livsløgnen („Vildanden“)! „Da var“ — for at tale med Johannes Jørgensen — „Maalet fuldt — Sandheden forskærtset i blaset Skepticisme, Lykken ødelagt af decadent Egoisme . . .“

En Kamptid var Halvfjerdsernes og Firsernes Aar. De politiske Bølger gik højt; men i ikke ringere Grad stod Barometret paa Storm i Aandslivets Verden. Og — som det siden i Praksis skulde vise sig — mellem Politik og Aandskamp gik der klare Forbindelseslinier.

Paa Radikalismens Front skiftede Faserne hastigt. Langtfra alle lod sig binde i Rækkerne. Saaledes brød endnu inden Halvfjerdsernes Udgang Holger Drachmann med eruptiv Voldsomhed ud fra Fronten. Hans Digtersind drev ham bort fra „Fastespiserne“ ind i Romantikens Rige, hvorfra han i Triumftog hentede kostelige Skatte hjem. Og hans Møde med den kæmpende Danskhed „derovre fra Grænsen“ ledte ham ind i en national Strømkæntning, der i lange Tider førte ham Radikalismens Bandstraale paa Halsen.

At hans urolige Sind ikke siden lod ham i Fred, er en Sag for sig.

Men hvorledes reagerede den gamle Aandskulturs Repræsentanter mod den nye Bevægelse? Fandt man sig stiltiende i at afgive Føringeren til den himmelstormende, magtsyge Usurpator? Ingenlunde. Fra første Færd stillede man sig *en garde* over for den nye Forkyndelse, hvis Farlighed man i alt Fald i vid Udstrækning var sig bevidst. I „Fædrelandet“ tog saaledes *Carl Ploug* til Gemæle med hele den massive Kraft, der polemisk var hans Styrke. Det var Slagsværd mod Kaarde, Djærvhed og Tyngde mod Smidighed og Elegance. Utvivl-

Johannes Jørgensen, f. 1866.

Carl Ploug. 1813—94.

somt savnede Ploug tilstrækkelig Indfølgelse til med fornøden Effektivitet at føre Striden over i Fjendens Lejr. I den polemiske Fægtning med Hopliten blandt Nationalliberalismens gamle Penneførere dækkede Brandes sig ved Parader af utaalelig Arrogance. Nuancering var ikke Plougs Sag; men paa centrale Punkter lykkedes det ham dog at gaa igennem Paraderne med hvasse Sværdhug. Han saa klart, hvad Bevægelsen inderst inde bar i sit Skjold og afdækkede virkningsfuldt dens Atheisme, dens hedenske Etik, dens forfærdende Mangel paa Pietet, ligesom han intuitivt saa, at dens Ideologi kunde blive en frodig Grobund for en fremtidig socialistisk Bevægelse, en Paastand, der trods Brandes' Benægtelse dog faktisk har vist sig at have sin Gyldighed. — Ogsaa *Monrad* tog til Orde i kloge og vægtige Indlæg, hvis skarpsindige Indtrængen i Problemerne i visse Stykker tvang Brandes over i Defensiven.

Ikke heller fra grundtvigsk Side savnedes Angreb mod de fremmede Tanker, der nu med Brandesianismen dukkede op paa dansk Kulturgrund. En vis Modsætning vedblev gennem Tiderne at bestaa mellem den folkelige og kristelige Grundtvigianisme og den hedenske og kosmopolitiske Brandesianisme. Det skulde bare mangle andet! Og dog behøver det udtrykkeligt at bemærkes. Thi under den politiske Kamp i Provisorieaarene sluttedes der i givne Perioder en faktisk Alliance mellem det „danske“ Venstre og det „europæiske“ Venstre. En saadan Konstellation var selvfølgelig i Aand og Væsen bundunaturlig, og endnu den Dag i Dag maa det undre, at ikke den kærnesunde danske Bondestand reagerede med al behørig Voldsomhed. Dette skete imidlertid ikke til Trods for, at man dog drev Udfordringen vidt ud. Sin allersælsomste Blomst satte Forbundet vel nok, da de gode

D. G. Monrad. 1811—87.

langelandske Bønder præsenteredes for Dr. phil. *Edvard Brandes* som den Kandidat, de til Bedste for Frihed og Fremskridt havde at fylke sig om som deres Fører. Og saa naturstridigt det end kan synes: de lystrede Parolen. Uden at kny kaarede de denne Mand, der i *alt* maatte være dem uendelig fremmed, til deres Talsmand paa Tinge.

Den „europæiske“ Venstrefraktion skulde imidlertid i Tidens Løb sprænges ud paany for efter 1905 at fortsætte sit selvstændige Liv i Det radikale Venstre, mens det øvrige Venstre — omend ingenlunde uden Mén af Makkerskabet — reddede sig tilbage paa den gamle Kulturgrund.

Et Kapitel for sig selv i den til Stadighed standende Strid mellem gammelt og nyt er Digteren *H. V. Kaalunds* Indlæg — i Rimbrevs Form — i Slutningen af Halvfjerdserne. Denne fine gamle Lyriker, der egentlig aldrig i sit Liv havde været Partigænger, der i sin poetiske Sfære stedse havde ønsket at bevæge sig „paa det jævne“, og som med sin friske Stil altid havde holdt Trit med dette sit kunstneriske Ideal, gav nu efter for en brændende Trang til at forsvare det gamle. I den Kæde af Digte, hvorom det her drejer sig, møder vi først „En aaben Hilsen til Holger Drachmann“, hvori han uskrømtet lægger sin Beundring for Dagen over for den frodige unge Digter, hvis store Muligheder han klart ser, men hvor han tillige lægger ham alvorligt paa Sinde, at han endnu savner noget overordentlig væsentligt, nemlig „den midtpunktsøgende Kraft — i Livet som i Poesien“. De øvrige herhen hørende Digte er dels Rimbrevet „Brændende Spørgsmaal“ og to polemiske Digte, stilet til Sophus Schandorph; navnlig det sidste, bærende en Titel, der leder lige ind i Problemets Centrum: „Idealitet og Realitet“, hævder sig fint i Tidens Aandskamp.

I denne Verskrig forsvarer Kaalund de kon-

Edvard Brandes. 1847—1931.

H. V. Kaalund. 1818--85.

servative Idéer paa den smukkeste Maade, baade med Aand og Vid, med Sans for det centrale og med den nobleste Kaardeføring.

Han nægter først at bøje sig for det nye, blot fordi det er nyt.

Denne pralende Blæsen Basun for det Ny
og overmodige Haan mod det Gamle
gjorde mig sky;
den begyndte næsten at vamble.

Ogsaa hos mig var Længslen stor.
Det var Menneskeslægten, vi havde ombord
med dens Drøm om Lykke,
med dens aldrig stillede Trang til at bygge
over alle gabende Svælg en Bro
mellem Aand og Natur, mellem Viden og Tro,
mellem *det*, som *er*, og *det*, som *skal komme*.
Men jeg maalte Fremskridtet Tomme for Tomme,
teede mig ikke ilter som Somme,
fulgte Mundheldet: „Tag den med Ro!“
og ventede, til Fremskridtsprofeterne
hældte Spytten ud af Trompeterne.

Og han naar i sin Vurdering af Tidens hektiske Jag til sin egen Slutning:

— Det faldt paa mit Sind med knusende Vægt:
Den er træt, den er syg, denne hidsede Slægt,
trods alle dens storladne Fagter
og Kommersen fra For og til Agter!

Med rammende Satire slaar han ned paa de aabenbare Svagheder i den nye Forkyndelse.

De snakke, som om Verden var bleven til igaar,
som om Ingen før de havde kjendt den,
og prøvet dens Kampe og undersøgt dens Saar,
— det er *dem*, som har vejet og vendt den!
Virkeligheden er vort nye Ideal!
Vi Digtere maa ikke have anden Moral,
end den, som der ligger os i Blodet,
— især, naar det stiger os til Ho'det.

— — — — —
Fra Højden af vor Tid sé vi smilende ned
paa Staklerne i Fortidens Mørke.

— Men besynderligt nok, trods alt hvad vi véd,
vi stole ikke ret paa vor Styrke.
— Sandhedens Brillen — hvorfra skal vi dem faa?
hvor Pokker mon de findes? — Har nogen dem paa?
Er de tabte fra Løven indtil Myggen?
Har Slangen kun faaet dem paa Ryggen?

Og saa falder hans Alvors Hammerslag:

Valget af Stoffet gjør Ingen til Poet,
men Livssynet — Pulsslaget — Tonen —
hvordan han har hørt — hvordan han har sét —
og bag Ordene: Mennesket, Personen!
Er selv han i Stykker, men fiffig og fin
vil gjælde for en ægte Kremoneserviolin,
det kjendes dog fra Kvinten indtil Bassen,
at der er noget Braaddent ved Kassen!

— — — — —
Det er Troen, der savnes i Kunst som i Liv!
Men Savnet — det minder — det maner!
Det lyder nu som Suk gennem visnede Siv,
som Sangen af døende Svaner.
Men Stjernerne funkler jo deroppe som før,
og sér jeg dem straalende, faar jeg atter Humør
og tænker: Maaské er Idealerne
kun flygtet for en Tidsfrist — som Svalerne . . .

Over for Schandorph hævder han med Myndighed Fortidens Ret:

Øs kun af Livets evige Væld!
Der er nok til os og de ufødte Slægter.
— Sænk kun din Spand saa dybt, Du det mægter!
Men glem ej: vi staa til en Fortid i Gjæld!

Og hvor staa det skrevet, at det nye, Fremtiden, altid betyder Fremskridt?

Synes Dig Kulturen et fortsat Sejerstog
stadig op ad Bakke mod Frihed og Lykke?
Du, som dog er ferm i de store Verdenssprog,
ak! se de sorte Blade i Historiens Bog:
Har dit Hjerte ej gyst ved deres Skygge?
Hvilken Trængsel! Hvilke Skrig! Hvilken Pilegrimsgang!
Hvilke knuste Illusioner! Var Vejen ej trang?
Har Du Øre alene for Befrielsens Sang?
Har du aldrig selv følt Skoen at trykke?

Det sidste Rimbrev til Schandorph munder ud i nogle Betragtninger over *Troen* bag Livet og Kunsten. Her lader den følsomme gamle Digter, hvis Skyhed let anes bag Satiren og den friske Stil, sig drive ud til en aaben religiøs Bekendelse, hvis Dybde og Ærlighed ingenlunde tilsløres af Versenes næsten forsorne Sving:

Du tror „paa Naturens uendelige Kraft“!
— Som de gamle Ægyptere troede paa Nilen!
(De tilbød jo ogsaa engang Krokodillen.)
Nej, kjæreste Ven, paa *del* Kasteskaf
vil jeg ikke ride med! — Jeg gaar til *Kilden!*
Aldrig har jeg gjort Naturen til min Gud.

— — — — —
Du spørger, hvad jeg tror paa? Nu vel! det maa ud:
paa Frihedens Sejrr, men gjennem Personen, —
paa den største, som vandtes igjennem Tornekronen, —
paa de ti Mosebuds, —
og paa ham, som kun kan læge denne Verdens dybe Brud:
Den almægtige Gud,
som hverken Prometheus, Dr. Faust eller Fanden,
endsige nogen anden
ved Hjælp af den Praas, som kaldes Menneskeforstanden,
har stødt eller støder fra Thronen!

I sin Kritik af den nye Bevægelse var Kaalund utvivlsomt inde ved Kærnen.

Nogen væsentlig Betydning kan man ikke sige, de to Digteres Meningsudveksling fik. Kaalunds Indlæg, der løfter sig langt over Modpartens, vil blive staaende som litterære Dokumenter. Iøvrigt er dette et af de faa Tilfælde, hvor de to Livssyn kom paa Talefod med hinanden. Mest kæmpede man *uden om* hinanden, med en agitatorisk Forgrovelse af Liniernes. Alt stod dengang i Kampens Tegn. Det var, som om de dybe Modsætninger i den politiske Verden nødvendigvis krævede en tilsvarende Spændthed paa alle andre Omraader. Fjendskhed groede overalt. Som Provisorietiden skilte mellem Venner og endda udartede sig til økonomisk Boycott, saaledes slog ogsaa Kampen paa Kulturfronten ud i urimelig Bitterhed. I saa Henseende gav man paa de to Fløje ikke hinanden noget efter; men i Polemikens haardhændede Metoder, i overmodig Arrogance og løsmundet Toneføring beholdt dog den brandesianske Fløj til Stadighed Overtaget.

En Episode, der fik Betydning ved den Forbitrelse, den udløste til Kampens yderligere Skærpelse, kan i denne Forbindelse ikke lades ude af Betragtning.

I 1872 døde *Carsten Hauch*, der beklædte Posten som Professor i Æstetik ved Københavns Universitet. Fra hans Dødsleje i Rom forelaa der en Anbefaling af Brandes „som den mest beretigede til at beklæde den Post, som nu ved min Død er bleven ledig“. Ikke desto mindre undlod man at give Brandes Professoratet. Det blev staaende ubesat indtil 1892, da Jul. Paludan udnævntes i Embedet. Det fortjener at anføres, at Kultusminister *J. C. H. Fischer* i det Estrupske Ministerium flere Gange inden, men altsaa forgæves, søgte at føre Brandes' Kandidatur igennem.

Harmen over denne Holdning fra Regeringens og i ikke mindre Grad fra Universitetets Side var umaadelig paa den brandesianske Fløj. Brandes selv rystede forbitret Støvet af sine Fødder mod det utaknemmelige Fædreland og bosatte sig en Aarække i Berlin. Ved privat indsamlede Midler tilsikredes der ham siden en Professorgage, og efter Systemskiftet fik han baade Professortitel og -gage af Staten. Men Brodden blev siddende og udnytted endnu den Dag i Dag mod Konservatismen som Bevis for dens Intolerance og Uforstand.

Een Grund er der i alt Fald til at beklage, at Brandes ikke fik Professoratet:

det var skæbnesvangert, at der skabtes ham et billigt Martyrium, og man har vel altid Lov at gisne, at en blidere Medbør i de yngre Aar muligvis kunde have ført hans Udvikling ad mere harmoniske Baner. Dog alt sligt er naturligvis kun Gætværk.

Om selve det reelle i Sagen kunde det dog maaske være paa sin Plads at anføre, hvad Vilhelm Andersen, der vel kan siges at have Forudsætninger for en nøgtern og upartisk Dom i dette Stykke, skriver herom i „Det danske Folks Historie“. Han siger: „Brandes' Værk er som al hans Gerning ikke Videnskab som Tyskeren H. Hettners „Det attende Aarhundredes Litteraturhisto-

Sophus Schandorph. 1837—1901.

Carsten Hauch. 1790—1872.

Vilhelm Andersen, f. 1864.

i hans „Levned“ har faaet lidet tiltalende Udtryk.“

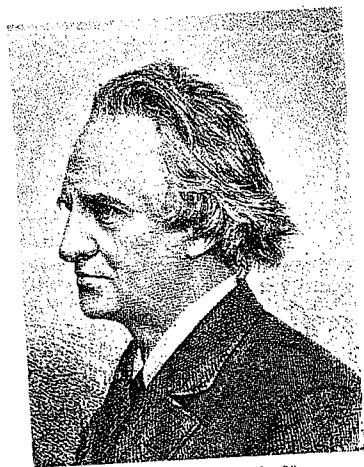
Saa vidt en Mand, hvem det ikke er muligt at tage til Indtægt for nogen yderliggaaende Partitagen. Men selv om man i denne Holdning over for Brandes vil se Udtryk for en Uforsonlighed, der kunde være egnet til at vække ligestemte Følelser hos Modparten, saa blegner dog alt i saa Henseende mod den Utaalsomhed, der atter og atter lagde sig for Dagen fra radikal Side.

Ved den mest haardnakkede Anmasselse søgte man at tiltvinge sig Magten som tone- og retningsangivende i dansk Aandsliv, og faktisk havde man i stort Omfang Held til at opnaa det tilstræbte.

For saa vidt man i den radikale Presse ikke — som over for Drachmann i en Periode — anvendte *Fortielsens* ubillige Metode, kæmpede man fortrinsvis ved Haan og Latterliggørelse. Et typisk Eksempel er saaledes den Medfart, man lod Kritikerens og Digteren *Rudolf Schmidt* blive til Del.

Det er muligt, at denne begavede og talentfulde Litterat havde større Tanker om sig selv, end hans faktiske Indsats berettigede til. Et saadant Fænomen er jo imidlertid ikke enestaaende.

rie“ og ikke Kunst som Taines „Den engelske Litteraturs Historie“, men Agitation, et Middel til at sætte et stillestaaende Samfund i Bevægelse . . . Herudfra kan det forsvares, at Brandes ikke opnaaede den Lærerstilling ved Københavns Universitet, han i sin Ungdom ønskede. Da han som Frimester har kunnet virke mere i sit Kald end inden for selv det frieste Lav, kan det heller ikke beklages med andre Grunde end den, at Tilside-sættelsen, hvorpaa der raadedes Bod ved en Æresløn som Professor, først privat fremskaffet, siden tildelt af Staten, uden tilsvarende Embedsgerning, avlede i ham en Bitterhed, der ikke aftog med Aarene og Anerkendelsen, og som især

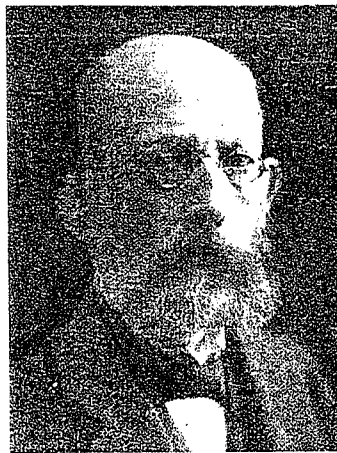
Rudolf Schmidt. 1836-99.

Men Rudolf Schmidts Format var ingenlunde ubetydeligt. Og en retfærdig Vurdering i Samtiden vilde utvivlsomt have beredt ham en naadigere Skæbne, end Tilfældet blev. Hans Ulykke var, at hans idealistiske Livssyn havde sine Rødder i den Rasmus Nielsenske Filosofi, der af de toneangivende paa Bjerget dømtes som naiv og forældet og derfor i det højeste kunde affærdiges med et overbærende Skuldertræk. Tillige var han for talentfuld til at kunne mødes med Ligegyldighed. Nuvel! saa kendte man skrappe Kure. Og Latterliggørelsens Haan skyllede hen over ham, saa snart Lejlighed gaves. Trods fortjenstfulde Indslag i vor Litteratur havde man Held til at trænge ham ud i en stadig større Isolation og dermed sluttelig ud i den Uemærkethed, der for ham som Skribent ikke var ulig Kvælningsdøden.

At ogsaa *Julius Paludan*, der, som foran omtalt, i 1892 opnaaede det Professorat, som Georg Brandes forgæves havde tilstræbt, blev Genstand for systematisk Miskendelse, kan, ud fra den radikale Polemiks vedtægtsmæssige Ubillighed, ikke undre. Og det gjorde naturligvis ikke Sagen bedre, at samme Mand skarpt, men sagligt havde underkastet Brandes' Forhold til hans Kilder en ind-

gaende kritisk Undersøgelse, der ingenlunde kunde være den forguede Fører behagelig. Trods al brandesiansk Modvilje beklædte Paludan sit Professorat med fuld Ret. Til Forskel fra Brandes var han af Type Videnskabsmand og hævdede sig, trods Tidens Ugunst, sundt og nøgternt som den stilfærdige og redelige Kritiker, han var.

Men den Behandling, man lod overgaa Rudolf Schmidt og Paludan, er typisk for Radikalismens Metode. Først og fremmest var Dagbladet „Politiken“ Hovedkvarteret for denne Form for Krigsførelse, med Viggo Hørup og (specielt i den givne Forbindelse) Edvard Brandes som ledende Penneførere. Mange er de Mænd, der med Bitterhed

Julius Paludan. 1843—1926.

Alfred Ipsen. 1852—1922.

K. G. Brøndsted, f. 1851.

har maattet erfare det skæbnesvangre ved at udæske Radikalismen. Med usvigelig Sikkerhed ramtes man af den straffende Bandstraale. Der udøvedes fra den herskende Klike en sand Terror, der, til Beskæmmelse for Soberheden i dansk offentlig Liv, ikke blev mødt med afsvalende Kølighed fra Borgerskabets Side. Tværtimod lykkedes det „Politiken“ ved skaanselsløs Brutalitet og groft Misbrug af Talent og Dygtighed at usurperer en Lederstilling som Smagsdommer og Retningsgiver.

Mænd som *Alfred Ipsen*, *K. G. Brøndsted* og *P. A. Rosenberg*, der alle i Tidens Løb hver paa deres Vis erklærede Brandesianismen Krig, blev

efter Tur mere eller mindre manøvreret ud i Aandslivets Periferi som oversete eller i alt Fald kun taalte *outsidere*. De har imidlertid i de haarde Kamptider gjort deres Indsats, som fortjener Paaskønnelse, og som ikke skal glemmes i en Omtale, den være end nok saa summarisk, af konservativ Reaktion mod Brandesianismens Despoti.

Som Vilkaarene med den givne Magtfordeling i Pressen nu éngang var, skulde der håardt Bryst og psykisk Haardførhed til for at begive sig ud i et frontalt Modangreb mod Aandsradikalismens Terrorisme. Og Bevægelsens historiske Forløb viser da ogsaa til Overflod, at den ikke bragtes til Stands eller Opløsning ved nogen *direkte* Indsats fra konservativt Hold. Det vilde dog give et ganske fortegnede Billede af Tingenes Tilstand, hvis Skildringen gav det Indtryk, at det brandesianske Fremstød førte Radikalismen frem til et aandeligt Eneherredømme i Danmark. Nej, de konservative Aandsværdier hævdede sig effektivt i Folkets Kærne og Marv.

Der var stadig en levende Grundtvigianisme, der holdt sig ubesmittet af det „europæiske“ Makkerskab. Med stadig sejgere Styrke vandt under

P. A. Rosenberg. 1858—1935.

Vilhelm Becks aandsfriske og myndige Førerskab Den indre Mission voksende Tilslutning i vide Kredse af Folket. Og med den gamle nationale Kultur var der fremdeles givet en aandelig Kapital, der kunde staa for lange Tidens Udmarvningsforsøg. De Befolkningselementer, der sugede deres aandelige Næring af disse Kilder, holdt sig fri af den Depression, der mere og mere gav sig til Kende, hvor Naturalismens Fortalere søgte at skildre „Virkeligheden“. Symbolsk for i alt Fald en Gren af Bevægelsen var Betegnelsen „Haabløse Slægter“, tillige Titlen paa en af Herman Bangs Bøger. Og Johannes Jørgensen, hvis Skildring af Bevægelsens Præg i Firserne foran er

Herman Bang. 1857—1912.

gengivet, var ikke ene om at længes bort efter rigere Livsværdier for sluttelig at bryde ud i Haab om at finde Livsharmonien i tilbørlig Afstand fra Negativismen,

Rigtigt har man peget paa, at der over den unge Litteratur, som skød frem i Halvfemserne, hvilede en religiøs Grundtone, som vel mere var Udtryk for en Holdning end en Bekendelse, men som dog i alt Fald med stor Tydelighed vidnede om Goldheden i Halvfjerdsernes og Firsernes Livsvisdom.

Georg Brandes selv havde iøvrigt i sin personlige Opfattelse foretaget

en Drejning, efter at han havde stiftet Bekendtskab med Nietzsches Overmenneske-Filosofi. Han ligesom trak sig tilbage i aristokratisk Isolation, dyrkende sin egen Overmenneskelighed, alt imens den Bevægelse, han havde givet Stødet til, svømmede ud i almen-demokratisk Humanisme.

Bevægelsen fik sit Forløb som en biologisk Proces. Den skød frem med stor Kraft, blomstrede og bredte sig som frodigt Ugræs, kvalte, hvad der stod den i Vejen for i sidste Fase at naa ud i en Stagnationens og Degenerationens Tilstand, der udelukkede den fra opfriskende Fornyelse, men ikke fra en fortsat skadelig Indflydelse i Epigoneriets Tegn.

Vilhelm Beck. 1829 - 1901.

Da derfor *Harald Nielsen* i 1904 udsendte sit Essay „Om Realisme“, hvori han saa at sige paa sit Slægtleds Vegne gjorde op med den brandesianske Retning, kom det ikke som et Indlæg, der kunde øve nogen Indflydelse paa Bevægelsens videre Forløb, thi som *Bevægelse* var den forlængst ophørt at eksistere. Det fremtraadte snarest som en Domfældelse, der tillige gav Forklaringen paa, hvorfor den hedengangne Aandsretning ikke kunde øve nogen Dragning over for den nye Ungdom.

„Om Realisme“ er som kritisk Arbejde intet mindre end en Bedrift: Harald Nielsen var, da han skrev det, en ganske ung Mand, endnu ikke fyldt 25; men

Harald Nielsen, f. 1879.

han syntes allerede dengang fuldbaaren som Kritiker. Det er et modent Arbejde, krystalklart i Tanken, skarpsindigt og klogt, dertil overlegent og roligt, uden uoverlagte Slutninger eller løbske Sidespring. Det staar endnu uanfægtet og har bevaret sin fulde Værdi. Som Kendelse har det samme Gyldighed i Dag som dengang, for en Menneskealder siden, da Manuskriptets første Blade friske sendtes til Trykkeren.

Han klargør sig til Indledning, hvad der er det nye Slægtleds Opgave. „Vort Arbejde,“ siger han, „bliver da at gennemse, at prøve, ikke som Halvfjerdsernes at gennembryde. Men dertil maa dansk Ungdom søge sig andre Forbilleder. Først og fremmest maa den trænge Georg Brandes Typen tilbage fra den alt overskyggende Plads, den har indtaget i de skiftende Slægters Fantasi. Det er ikke for meget sagt, at han har redet dansk Ungdom som en Mare.“ Og han fastslaaer dernæst (hvad han i og for sig betragter som en banal Sandhed, men dog nødvendig at understrege), „at det ikke er noget i og for sig fortjenstfuldt at gennembryde, men at der er andre Virksomhedsformer: at opbygge, at ordne, at fastslaa, der under givne Forhold er nok saa nødvendige og derfor mere værdifulde“.

Han underkaster derefter Begrebet Romantik, det foragtede og forkastede, en nærmere Undersøgelse og naar til den Slutning, at al stor Digtning er Romantik. Den forudsætter nemlig *Helhed*, og der kan ingen Helhed være, uden at det, der har været, samles med det, som er; men hertil behøves netop den *Afstands-*

Fouvsfel
Romantik
Held

bestemmelse, der er Romantikens inderste Væsen. Ingen Virkelighed er sand uden Helheden som Baggrund. „Som Elementer i vort Virkelighedsbegreb indgaar ikke blot det materielle, men ogsaa det aandelige, ikke blot det nuværende, men ogsaa det fortidige. Med denne større Virkelighed maa en realistisk Litteratur være ligedannet, men gælder dette for den saakaldte Realisme? — Uden lang Betænkning tør man svare nej. Den har kun gengivet Dele af Virkeligheden og har derved fornægtet den ubrydelige Helhed, der er vor Virkelighedsopfattelses Betingelse, uden hvilken den ikke eksisterer.“

En væsentlig Brist ved den naturalistiske Litteratur finder han i dens rent forstandsmæssige Opfattelse af Digtningens Væsen. De Personer, der tegnes af Realismens Forfattere, er „ikke set fra deres Væsens Midtpunkt — ikke oplevede“. „Realismen har ikke været en oplevende og tænkende, men en iagttagende og ræsonnerende Litteratur.“

Han peger tillige paa det helt rigtige, at Problemdebatten i dansk realistisk Litteratur — modsat den norske — ikke har bestaaet i at udforske det almene og fællesmenneskelige, men derimod i at skildre det enkeltstaaende og særegne. „Alle Spørgsmaalene bliver stillet ud fra udpræget individualistiske Synspunkter, og Litteraturen gennemrystes ikke af andre Problemer end dem, der angaar Menneskets Privatliv, Kønsspørgsmaalet og det religiøse Spørgsmaal. Ogsaa disse har en social Side, men denne træder ganske i Baggrunden.“

Med særlig indtrængende Skarpsindighed analyserer Harald Nielsen den staaende Brandes-Frase „den frie Tanke“. Mens man med fuld Ret kan tale om „den frie Forskning“, henviser han Begrebet „den frie Tanke“ til Flosklernes Taageverden. Han fastslaar, at Tanken i Følge sit Væsen nødvendigvis er *ufri*. Den er i Bund og Grund afhængig af Personligheden og derigennem af Oplevelser og Erfaringer, Omgivelser og Livskaar og arvet Fortid. Han paapeger det ejendommeligt paradoksale i, at den Mand, der lancerede „den frie Tanke“s Slagord, tillige var den, der indførte Taines Lære om Milieuet, og ser heri et Bevis for Brandes' Overfladiskhed som Tænkner.

Saaere træffende belyser han i denne Forbindelse den radikale Dogmatismes Forhold til Virkeligheden. Han nævner et Eksempel: „Naar gode Radikalere og Fredsvenner ræsonnerer om Krigen, har de selvfølgelig Ret i alle deres Paa-stande om Meningsløshed og Barbari, saa længe de anvender deres eget bestemte Begreb om Krig, der gaar ud fra, at Tvisten *var* til at løse (og løse ud-tømmende) ad juridisk Vej, og som maaler Tabets Størrelse absolut, d. v. s. i

Forholdet til Tilstanden før Krigen. — Naar de nu uden videre anvender deres Domme paa de virkelige Forhold, vil de undertiden passe, undertiden ikke, eftersom Krigene svarer til deres forudfattede Begreber om dem. — *Det er ikke Fredstankens Rigtighed, der er Spørgsmaal om, men det er dens Anvendelse paa Virkeligheden som Opfattelsesform.* Det maa jo ikke overses, at en saadan Doktrin kæmper paa Grundlag af enkelte Sider, som den har udløst af Sammenhængen. Den kæmper *mod* Virkeligheden for at faa denne til at passe efter det opstillede Program."

Tankevirksomheden, overladt til sig selv, har saaledes alle Muligheder for i hastigt Tempo at fjerne sig fra Virkeligheden, og dette i stigende Grad, efter som man vil postulere den "fri". Nej, vil man træde i Forbindelse med Grundforholdene i Tilværelsen, sker det ikke uden om Instinkt og Følelse. „Overalt hvor vi staar over for psykiske Grundstoffer, maa vi enten blive staaende udenfor og kritisere Overfladen eller bemægtige os dem ad Følelsens Vej. Selv en Kritik af det religiøse maa bygge paa en Trosakt. — Tanken er altsaa ikke fri i sin Virksomhed. Den trænger til Følelsens Hjælp."

Overspændingen af Tankens Betydning, fortsætter han sin Udvikling videre, fører nødvendigvis ud i en Kultur nihilisme, med en naturlig Overvurdering af Ord og Idéer og en tilsvarende Undervurdering af *Handlingens* Betydning. Men just Handlingen, siger han, er det, der har reddet Danmark i det politiske og kulturelle Ragnarok, der beherskede de sidste 20—30 Aar af Aarhundredet, og blandt de Kræfter, der har baaret oppe, nævner han først og fremmest Grundtvigianismen. „Byggede Brandesianismen Stræbepiller i vor Hal, skal den erindre de Mure, der stemte imod. Skal man søge det, der har baaret vort Folk, da er det ikke Brandesianismen, man skal henvende sig til, det er Højskolerne, Tietgen, Store Nordiske Telegrafelskab, Andelsforetagenderne. Fakta har talt de Modets og Fortrøstningens Ord til Sindene, der ikke blev Raad til af dem, der var de klogeste i Folket. Naar dette lærte at holde Hovederne oppe, var det Mejeriskorstenene, der viste det Retningen. Det er en afgørende Begrænsning for Brandes, at han aldrig forstod at komme i Forbindelse med de Kræfter, der dér rørte sig, eller lære af det, der foregik for hans Øjne."

Harald Nielsens indgaaende Analyse samler sig til Slutning i en klar og koncis Opgørelse af Realismens Fallitbo: „Realismen er det afskrækkende Eksempel paa, hvorledes en Idealisme *ikke* maa være. Den maa ikke opfatte Idealerne som Tankeformer, der stilles i Modsætning til Virkeligheden, hvor be-

kvem en Lejlighed det end giver til at holde Dommedag over denne. Det vil ende med, at Idéerne kun plager Menneskene som taabelige Krav, og at Virkeligheden synker sammen til en Dynge. Kun ved ikke at dømmе udenfra om Tilværelsen, men genkende de Kræfter, der virker i den, opnaar man at øve den Retfærdighed, der er Virkelighedssansen i dens ædleste Form."

— Harald Nielsen, hvis Gerning iøvrigt falder ogsaa i vor Tid, sikrede sig fra sit fast underbyggede Stade en urokkelig Stilling som Kritiker. Radikalismens Metode bragtes naturligvis skyndsomst i Anvendelse paa ham. Da Fortielse skønnedes unyttig, og Paastand om Talentløshed vilde ramme for fjernt fra Maalet, valgte man at placere ham i en „Surheden"s Isolation. Surheden er saavist ikke Harald Nielsens Element, omend hans Kaarde stundom er dyppet i en ætsende Syre, der kan bringe Svie, hvor Klin-gen saarer.

Harald Nielsens Dom over Realismens Aandsbevægelse virker som Epokens Gravskrift. Naturligvis fortsattes den i det lange og det brede i sine skæbnesvangre Eftervirkninger. Ja, endnu kan det med stor Sandhed siges, at vi lever i dens Skygge. Dens bedste Eftermæle er dog maaske fæstet til Papiret af en af den nyere Tids betydeligste Forfattere: *Henrik Pontoppidan*. Denne markante Skikkelse havde vel fra Starten sit Fodfæste paa samme Front; men uden at slippe sit personlige Livssyn var han stedse en kølig Iagttager, hvis Produktion bringer en Række skarpt tegnede Billeder af Samtidens Liv paa godt og ondt. Hans Grundsynspunkt, den ubestikkelige Fortællers, er i en kunstnerisk behersket Pessimisme evigt tilbagevendende i hans Skildringer. Han bringer *sin* Revision af Aladdin-Skikkelsen. Symbolsk er Motivet givet i Fortællingen „Ørneflugt", der beretter om den halvtamme, vingestækkede Husørn Claus, der en skønne Dag lokkes af Vidderne og sin Naturs vilde Liv og løfter sig til den store Flugt. Ynkelig bliver dog dens Skæbne. Ramt af en Kugle fra Tjenestekarlens Bøsse falder den død ned paa Præstegaardens Mødding. Moralen er en Travestering af den gyldne Visdom i H. C. Andersens „Den grimme Ælling": „Det hjælper alligevel ikke, at man har ligget i et Ørneæg, naar man er vokset op i Andegaarden."

Henrik Pontoppidan, f. 1857.

Som den stækkede Ørneflugt er Grundmotivet i „Lykke-Per“, saaledes kunde den vel ogsaa overføres i hans Syn paa Brandes og hans Gerning. I alt Fald er han harsk i sin Dom i det Digt, hvormed han hilste Georg Brandes paa hans 70 Aars Fødselsdag. Den er udgaaet fra hans Pen og hans Sind, om han saa nok saa meget — til sin egen Karakteristik iøvrigt — har ladet sin Person træde tilbage og lagt Ordene i en „Natfugl“s Mund:

Hvad blev der — saa skreg den — af Riget han skabte?
I Grus er det sunket! Og Tavshed og Øde
nu græsser paa Tomten hos fredløse Døde.

Den Sandhedens Sol, han paa Himmelen satte —
Hvem bragte den Glæde? Til hvem gav den Styrke?
Han raabte „Bliv Lys!“ — og der voksede Mørke.

Den Vaarstorm, han rejste i Ungdommens Sind,
de Blomster, der myldred af Jord, hvor han traadte,
nu driver i Luften som lumrende Vind.

Det Kundskabens Træ, han har plantet i Landet,
som favned saa vidt over Fjorde og Bugter,
forgifter nu Folket med ormstukne Frugter.

Og Adam, den nye, blev dum som den gamle.
Og Eva forgreb sig paa Kærlighedsgaven
og aad med hver lysten Gorilla i Haven.

Af Kærlighedsdrømmen blev intet tilbage.
Et Luftsyn den var — og nu sank det i Jorden.
Men ingen har sørget, og ingen vil klage.

Hvad Under, han veg for det festlige Møde
og vendte sig mismodig bort fra sit Værk. —
Jeg tænker, han fejrer sin Dag med de Døde.

Et kort Tilbageblik, som foran givet, over den aandsradikale Bevægelse er uundværligt til Forstaaelse af Konservatismens Kampvilkaar og til Forklaring af den Tilstand, hvori vi nu lever. Om den aandelige, kulturelle og politiske Atmosfære, som den er i vore Dages Danmark, gælder det, naar en Aarsags-sammenhæng skal paavises: her begyndte det, i Brandesianismens taagede Ideologi, hvor man i sejrberust Jubelstemning forkyndte Frihed og Individualisme og samtidig rodede sin i Anlæg og Princip aristokratiske Liberalisme sammen

med alt, hvad Tiden kunde byde paa af demokratiske og humanitære Idealer, af socialistiske og anarkistiske Reformkrav. Det maatte i sin paradoksale Indfiltrering netop føre til den forvirrede Tingenes Tilstand, hvori det er givet nu-tidig dansk Konservatisme at leve og virke. I kort Begreb kan Stillingen gøres op i følgende sammenfattende Konklusion:

Da Skiftet i Aandslivet indlededes i Halvfjerdserne, brødes Strømningerne paa Spørgsmaalet om den gyldige Virkelighedserkendelse. Realismen tog sig for at sønderflænge den paastaaede uvirkelige, romantisk farvede Livsopfattelse, som raadede i den Tids Danmark. Man tog Patent paa Virkeligheden saa at sige. I et forrygende Tempo stormede man frem mod det gamle Samfund med dets indsnævrede virkelighedsblinde Verden, med dets forældede Livsanskuelser og dets hykleriske Moralbegreber. Den frie Tanke skulde løsne fra det forbenede, fra det snæversynede og fordummende og lede ind til den nye Verden, til Lyksalighedsriget, der ventede. Der blev kun Haansord og Skuldertræk tilovers for dem, der — som Kaalund — vilde „vente, til Fremtidsprofeterne hældte Spytet ud af Trompeterne“.

I sit Princip betegnede denne Bevægelse, der rykkede frem paa bred Front, spændende over alle Kulturlivets Felter, en Genoplivelse af den franske Revolutionstids Idealer. Haand i Haand med Frihedsforkyndelsen gik Indvarslingen af en Demokratiets Tidsalder, der føjede Ligheden og Broderskabet til og skabte den kendte falske Treklang. Mens Frihedsbegrebet skulde løsne fra det erfaringsmæssigt givne og lægge Afstand mellem det moderne Menneske og den gamle Religion med samt dens Moralopfattelse og give Plads for Dyrkelsen af en vandkæmmet Fornuft, skabte Demokratismen en politisk Udviklingsperiode, hvor Lykken opfattedes rent materialistisk og gjordes lig med Bekvemmelighed. Ud fra dette paa Lystfølelsen grundede Livssyn hamrede man løs paa de ned-arvede Samfundsinstitutioner med det Resultat, at Samfundet i sin Livsnerve — Synet paa Slægtens Forplantning — nu trues paa det alvorligste. Ligheden opfattedes som Enshed. Ikke alene postulerede man samme Forudsætninger for de to Køn — til Kvindens Ulykke og Samfundets Forringelse. Man pustede i det hele Liv i en Nivelleringsstræben, der satte Præmie paa Middelmaadigheden paa Bekostning af det særegne og det, som laa over Jævnmaal. Var nogen i Andegaarden „stor og aparte“, saa gik det ham som den grimme Ælling: han skulde „nøffles“. Vi førtes ind i den Vurdering, hvor den uduelige regnedes jævngod med den dygtige, den dovne med den flittige, den uvidende med den kyndige,

den dumme med den kloge. Nødvendigvis maatte under saadanne Vilkaar Ansvarsfølelsen udviskes. Flokken vil nok eje Magt og udøve den, men den er navnløs og vil ikke bære Ansvar. Hvor Ligheden etableredes efter Demokratiets Skema, blev alting ringere.

Og Broderskabstanken, hvis teoretiske Sandhed næppe nogen vil underkende, blev Talerør for en falsk Internationalisme, der virkede opløsende paa den nationale Rodfæstethed. Den ledsagedes af en almindelig og farlig Kulturoptimisme, der lullede sig ind i Pacifismens skønne, men virkelighedsfjerne Drømmerier og i sin Stræben efter den evige Freds Fata Morgana mente det forsvarligt at handle, som om den allerede var for Haanden! Endvidere optraadte den draperet med humanitære Idealer, der bl. a. førte ind i en Sociallovgivning, som maaske sigtede smukt, men som i alt Fald byggede paa en falsk Psykologi. Den borteliminerede den enkeltes Følelse af Medansvarlighed for egen Skæbne, og det er nu engang en Livslov, at menneskelig Kunnen og Villen kun udfoldes i samme Omfang, som Livet stiller Krav derom.

Haand i Haand med denne himmelstormende Bevægelse gik en usalig Eksperimenteringstrang. Man kan roligt sige, at den sidste Menneskealder har staaet i de sociale Eksperimenters Tegn. Megen af den Fortræd, der er voldet i disse Aaringer, hidrører simpelthen fra Forsøgene paa at tillempe fremmede Teorier paa det ældgamle danske Samfund. Sligt kan ikke gøres uden Skade og foretages i Regelen med højst tvivlsomme Resultater.

Naar man nu betragter hele denne Aandsstrømning med dens brogede Høst af politiske og litterære Frugter, er det ejendommeligt at konstatere, at just denne Bevægelse, der kæmpede sig frem, pukkende paa at eje den eneste sande Virkelighedserkendelse, Gang paa Gang har afsløret sin bristende Sans for Virkeligheden. Det er forstaaeligt nok: med sin ensidigt materialistiske Indstilling over for Tilværelsen maatte den komme til at give et fortegnet Billede af Virkeligheden. Dens Filosofi forvekslede Delen med Helheden og blev blind, hvor det f. Eks. gjaldt om at erkende en Religionens Virkelighed. Den var dogmatisk begrænset til kun at kunne anerkende det sansbestemte. Dens Digtning gav et falsk og forvrænget Billede af Livet. Dens sociale Idealer blev ikke alene rene Utopier, men de byggede paa en skæv Opfattelse af menneskeligt Sjæleliv.

Denne Udvikling og den Tilstand, den ledte ind i, er det nødvendigt at have i Tanken, naar vi nu i det følgende paany vil søge at følge Traaden i Konservatismens Historie i Danmark.